অধ্যায় ৩ ঃ সামাজিক আন্দোলনৰ বৈপ্লৱিক দৃষ্টিভংগী

অধ্যায় গাঁথনি

৩.১ উদ্দেশ্য

৩.২ পৰিচয়

৩.৩ আভাস

৩.৪ মুখ্য পৃষ্ঠপোষকসকল

৩.৫ দৃষ্টিভংগীসমূহ

৩.৬ বিচার্য বিষয়সমূহ

৩.৬.১ ৰাছিয়াৰ বিপ্লৱ

৩.৬.২ ফৰাছী বিপ্লৱ

৩.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৩.৮ অধিক জানিবলৈ

৩.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

৩.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

৩.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- সামাজিক আন্দোলনৰ বৈপ্লৱিক দৃষ্টিকোণ সম্পর্কে অৱগত হ'ব।
- সামাজিক আন্দোলনৰ বৈপ্লৱিক দৃষ্টিভংগীটোৰ সৈতে জড়িত বিচার্য বিষয়সমূহৰ বুজ ল'ব।
- বৈপ্লৱিক দৃষ্টিভংগীৰ মূল সমর্থকসকলৰ সৈতে পৰিচিত হ'ব।

৩.২ পৰিচয়

ইতিমধ্যে পূর্বৱর্তী অধ্যায়কেইটা অধ্যয়ন কৰি আমি সামাজিক আন্দোলন সম্পর্কে এক সাম্যক ধাৰণা লাভ কৰিছো। আমি জানো যে, সামাজিক আন্দোলনসমূহ কিছুমান নির্দিষ্ট অভিপ্রায় লৈ সংগঠিত হয় আৰু ইয়াৰ ফলাফলো ভিন্ন হয়। ইয়াৰ উপৰি, প্রকৃতি আৰু উদ্দেশ্যৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি সামাজিক আন্দোলনসমূহক বিভিন্ন শ্রেণীত বিভক্ত কৰিব পাৰি। এই অধ্যায়টিত, সামাজিক আন্দোলনৰ বৈপ্লৱিক দৃষ্টিভংগীটোৰ ওপৰত বিশেষভাৱে আলোকপাত কৰা হৈছে।

৩.৩ আভাস

অতীজৰে পৰা বর্তমানলৈ ইতিহাসৰ পাতত বহুতো সামাজিক আন্দোলনৰ নিদর্শন পাই অহা হৈছে যিবোৰে সংঘটিত হোৱা ঠাইখনৰ সামাজিক শৃংখলা উল্লেখনীয়ভাৱে সলনি কৰি আহিছে। কিন্তু তাৰ মাজতো এনে কিছুমান সামাজিক আন্দোলন আছে যি বিফল হৈছে। এই আন্দোলনসমূহৰ উদ্দেশ্য আৰু ভাবৱধাৰাবোৰ সময়ৰ লগে লগে সলনিও হৈ আহিছে; কিছুমানে হয়তো বৈপ্লৱিক উদ্দেশ্যৰে আগবাঢ়িছে নতুবা আন কিছুমানে প্রচলিত ব্যৱস্থাৰ সংস্কাৰ সাধনার্থে যুঁজ দিছে। আনহাতে, এনে কিছুমান আন্দোলনো আছে যিয়ে সকলোবোৰ দেখি-শুনিও অনুগ্র (moderate) পন্থাৰে নিজৰ লক্ষ্যৰ দিশে আগবাঢ়িছে আৰু ৰাইজৰ সন্মুখত সামাজিক পৰিৱর্তনৰ বিৰোধিতা কৰি আহিছে। সামাজিক আন্দোলনসমূহৰ মাত্রাৰ ক্ষেত্রতো ভিন্নতা দেখা যায়। উদাহৰণ স্বৰূপে, কিছুমান আন্দোলন স্থানীয় প্রেক্ষাপটতে সীমাৱদ্ধ থকা দেখা যায়, আনহাতে আন কিছুমান আন্দোলনে বিশ্বজুৰি প্রাধান্য পায়। সামাজিক আন্দোলনৰ এই সকলোবোৰ ভিন্নতাৰ সত্ত্বেও, সমাজতাত্ত্বিকসকলে সামাজিক আন্দোলনসমূহৰ মাজত কিছুমান উল্লেখনীয় বৈজ্ঞানিক সাদৃশ্য চিনাক্ত কৰিছে। তেওঁলোকে দর্শোৱা মতে এই সাদৃশ্যতা বিশেষকৈ সামাজিক আন্দোলন এটাৰ জীৱন চক্রৰ ক্ষেত্রত দেখা যায়।

যিহেতু সামাজিক আন্দোলনসমূহে বিশ্বজুৰি সামাজিক শৃংখলাৰ ব্যাপক পৰিৱর্তন আনিবলৈ সক্ষম হৈছে, গৱেষকসকলে সামাজিক আন্দোলনসমূহ ক'ৰ ক'ৰ পৰা উদ্ভৱ হয়, কোনে এইবোৰৰ নেতৃত্ব দিয়ে, আন্দোলনসমূহ কিদৰে সফল হয় আৰু কিদৰে বিফল হয় আদি বিভিন্ন প্রশ্নৰ উত্তৰ বিচাৰি বহু গৱেষণা কৰিছে। বর্তমানলৈকে তেওঁলোকে যিমান তথ্য বিচাৰি পাইছে তাৰ পৰা এইটো কথা স্পষ্ট যে সামাজিক আন্দোলনসমূহ আচম্বিতে হোৱা পৰিঘটনা নহয়; ৰৰঞ্চ বিভিন্ন সমলৰ ভিত্তিত আৰু বহুতো পর্যায় অতিক্রম কৰিহে এটা সামাজিক আন্দোলন গঢ়ি উঠে। দিনটোৰ শেষত, ব্যক্তিসমূহে আচম্বিতেই কোনো এক বিষয় অথবা সামাজিক ব্যৱস্থাৰ প্রতি অতিষ্ঠ হৈ মুর্হূততে সম্পূর্ণ প্রস্তুতিৰে সমদল উলিয়াই সামাজিক আন্দোলন এটা গঢ়ি তুলিব নোৱাৰে।

বৈপ্লিৱিক আন্দোলন অথবা বৈপ্লৱিক সামাজিক আন্দোলন হ'ল সামাজিক আন্দোলনৰ এক বিশেষ প্রকাৰ যি সমাজত এক বিপ্লৱ অনাৰ উদ্দেশ্যেৰে সংগঠিত হয়। সামাজিক আন্দোলন এটাই সমাজৰ বিভিন্ন পৰিৱর্তন আনিব পাৰে অথবা প্রশাসনৰ ওপৰত চকু ৰাখিব পাৰে; কিন্তু যেতিয়ালৈকে আন্দোলনটোৱে এক নির্বাচনাত্মক (sclective) নিয়ন্ত্রণৰ ওপৰত মনোনিৱেশ নকৰে, তেতিয়ালৈকে আন্দোলনটোৰ অংশীদাৰসকলে বৈপ্লৱিক আখ্যা নাপায়। সামাজিক আন্দোলনসমূহ সময়ৰ লগে লগে বর্দ্ধিতভাৱে ৰাজনৈতিকী আৰু বৈপ্লৱিক হৈ উঠিব পাৰে, অথবা ইয়াৰ বিপৰীত ফলাফলটোও সম্ভৱ; অর্থাৎ আদিতে বৈপ্লৱিক কার্যনীতিৰে আৰম্ভ হোৱা আন্দোলনসমূহো সময়ৰ লগে লগে শান্ত হৈ অথবা পৰিসৰত লাঘৱ হৈ আনৰ ওপৰত ভাৰ অর্পণ কৰি এক সাধাৰণ ৰাজনৈতিক দললৈ ৰূপান্তৰিত হ'ব পাৰে।

গডৱিনে (Godwin) সংস্কাৰমূলক আৰু ক্ৰান্তিকাৰী বৈপ্লৱিক আন্দোলনসমূহক সেইসমূহে আনিব বিচৰা পৰিৱৰ্তনৰ সাপেক্ষ (contingent) বুলি গণ কৰে। এক মধ্যমীয়া অথবা সংস্কাৰমূলক বৈপ্লৱিক আন্দোলনে এক উগ্ৰ সংস্কাৰমূলক আন্দোলনতকৈ কম পৰিমাণে অৰ্থনৈতিক তথা সামাজিক আৰ্হিৰ উপাদানসমূহৰ পৰিৱৰ্তন আনিবলৈ কম কৰিব লাগিব। এইদৰে, এক উগ্ৰ সংস্কাৰমূলক বৈপ্লৱিক আন্দোলনে প্ৰশাসনৰ ওপৰত নিৰ্বাচনাত্মক নিয়ন্ত্ৰণ আহৰণ কৰাৰ লগতে সাধাৰণ জনতা, অৰ্থনীতি অথবা সংস্কৃতিৰ এক বা ততোধিক উপাদানৰ পৰিৱৰ্তন অনাটো বাঞ্ছনীয়। গডৱিনে (Godwin) এইটোও উল্লেখ কৰিছে যে সকলোবোৰ ক্ৰান্তিকাৰী আন্দোলনেই বৈপ্লৱিক নহ'বও পাৰে।

৩.৪ মুখ্য পৃষ্ঠপোষকসকল

এই অংশটোত আমি বিভিন্ন বৈপ্লৱিক আন্দোলনৰ সৈতে জড়িত থকা মুখ্য পৃষ্ঠপোষকসকলৰ ভূমিকা সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিম। আধুনিক বিশ্বৰ উন্নয়নৰ বাবে আন্দোলনে মৌলিক ভূমিকা পালন কৰি আহিছে। 'আন্দোলন' শব্দটোৱেই ক্ৰান্তিকাৰী ৰূপান্তৰণশীল পৰিৱৰ্তনৰ কথা সূচায় আৰু ইয়াক 'ঔদ্যোগিক বিপ্লৱ'ৰ পৰা আৰম্ভ কৰি 'যৌন বিপ্লৱ'লৈকে বিভিন্ন প্ৰসংগকে দৰ্শাৱলৈ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। এক দীৰ্ঘস্থায়ী কাৰ্য পদ্ধতি হিচাপে, 'বিপ্লৱ' আৱিধাটোৱে এনে এক আন্দোলনক সূচায় যি সচৰাচৰ মাৰাত্মক হয় আৰু পু�ৰণি সমাজ ব্যৱস্থাৰ পতন ঘটাবলৈ তথা সমাজ এখনৰ সংকীৰ্ণ অৱস্থিতিৰ সম্পূৰ্ণ পৰিৱৰ্তন আনিবলৈ কাৰ্যত ব্ৰতী হয়। বহুজনৰ মতে, এনে ধৰণৰ মাৰাত্মক আৰু সামগ্ৰিক পৰিৱৰ্তনৰ দ্বাৰাহে উদ্ভাৱন সম্ভৱ।

১৯১৭ চনত ভ্লাদিমিৰ লেনিনে (Vladimir Lenin) আৰম্ভ কৰা আৰু মাৰ্ক্সৰ সাম্যবাদৰ দ্বাৰা সজ্জিৱিত হোৱা ৰুছদেশীয় বিপ্লৱে বিংশ শতিকাৰ বহুতো বিদ্ৰোহৰ উত্থানত অনুপ্ৰেৰণা যোগাইছিল। মাৰ্ক্সে এইটো কথাত সমৰ্থন দিছিল যে এটা স্তৰৰ পৰা আন এটা স্তৰলৈ সামাজিক শৃংখলাৰ পৰিৱৰ্তনৰ বাবে বিপ্লৱ অপৰিহাৰ্য। তেওঁৰ এই ধাৰণাই বিপ্লৱক বিশ্ব ইতিহাসৰ এক সাধাৰণ আৰু অৱস্যম্ভাৰী প্ৰক্ৰিয়া বুলি প্ৰতিষ্ঠিত কৰে। প্ৰায় পঞ্চাশ বছৰ ধৰি, ৰুছদেশীয় বিপ্লৱে বিশ্বজুৰি সম্ভাব্য বিপ্লৱীসকলক ৰাজনৈতিক বিপ্লৱ আৰু অৰ্থনৈতিক পৰিৱৰ্তনৰ আৰ্হি প্ৰদান কৰি আহিছে। চীনদেশৰ ছুন য়াট-ছেনৰ (Sun Yet-Sen) পৰা ভিয়েটনামৰ হ' চি মিনলৈ (Ho Chi Minh) কেইজনমান বিপ্লৱীয়ে ইউ এছ এছ আৰৰ (USSR) আৰ্হিটোত নিজস্ব ৰাষ্ট্ৰৰ দাবীসমূহৰ সফলতাৰ প্ৰতিফলন দেখিছিল।

বিংশ শতিকাৰ শেষাৰ্ধত হোৱা ইৰাণীয় বিপ্লৱে বিপ্লৱৰ অন্য এক আৰ্হি প্ৰতিষ্ঠিত কৰে। ১৯৭৯ চনৰ ইছলাম ধৰ্মীয় বিপ্লৱে এনে এখন সমাজৰ দৃঢ় পৰিৱৰ্তন অনাৰ চেষ্টা কৰিছিল যিখন সমাজ একাংশ ব্যক্তিসমূহৰ ধাৰণাৰ অত্যাধিক মূল সুঁতিৰৰ (mainstream) আছিল অথবা পাশ্চাত্য সংস্কৃতি তথা আদৰ্শৰ দ্বাৰা কলুষিত আছিল। ইৰাণীয় বিপ্লৱে চৰকাৰ আৰু সমাজ সংস্থাপনৰ ক্ষেত্ৰত দেশপ্ৰেম আৰু ইছলাম ধৰ্মীয় আদৰ্শক প্ৰাধান্য দিছিল আৰু এয়াই পাছলৈ বৈপ্লৱিক পৰিৱৰ্তনৰ এটা উদাহৰণ হৈ পৰে। এই বিপ্লৱটো আয়াটোল্লাহ খোমেইনিৰ

(Ayatollah Khomeini) নেতৃত্বত গঢ় লৈ উঠিছিল।

বিংশ শতিকাত এছিয়া মহাদেশৰো বিভিন্ন প্ৰান্তত বিপ্লৱৰ সূচনা হয়। এছিয়া মহাদেশৰ বহুতো দেশত দেখা দিয়া ক্ৰান্তিকাৰী উত্থানৰ মূলতে আছিল ঊনবিংশ শতিকাৰ পৰা আৰম্ভ হোৱা ব্ৰিটিছ-আমেৰিকীয় ঔপনিৱেশিকতাবাদ। ইংলেণ্ড সেই সময়ত ফ্ৰান্স, জাৰ্মানী আৰু আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰইও ঊনবিংশ শতিকাৰ সময়ছোৱাত বিশেষকৈ তৈল সম্পদৰ আমদানিৰ বাবে আৰু অন্যান্য চাহিদা পূৰণৰ বাবে উপনিৱেশ সমূহত উদ্যোগীকৰণ আৰম্ভ কৰিছিল। জাহাজ নিৰ্মাণ, অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ আদিত দেখা দিয়া কাৰিকৰী বিকাশ, অৰ্থনৈতিক উন্নয়ন আৰু সাংস্কৃতিক ভিন্নতা দূৰ কৰি সন্মিলিত কৰাৰ প্ৰচেষ্টাৰ ফলশ্ৰুতিত পশ্চিমীয়া আদৰ্শৰ প্ৰভূত্বৰ প্ৰতি এক বিশ্বাস গঢ় লৈ উঠে যি পিছলৈ এছিয়া মহাদেশীয় সামাজিক আৰ্হি তথা আদৰ্শৰ বাবে বহু ক্ষেত্ৰত হানিকাৰক হৈ পৰে।

ওঠৰ শতিকাৰ আৰম্ভণিতে ব্ৰিটেইনে আধিপত্য স্থাপন কৰা ভাৰতবৰ্ষত সাধাৰণ লোকসকলে এক সুদক্ষ বগা কলাৰ পৰিহিত শ্ৰেণী আৰু ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছ নামৰ এক ৰাজনৈতিক সংগঠনৰ উত্থান দেখিছিল। বিংশ শতিকাত এই সংগঠনটোৱেই দেশপ্ৰেমৰ বাণীৰে দেশৰ সামগ্ৰিক উন্নয়নৰ সূচনা কৰিছিল। ঊনবিংশ শতিকাৰ মাজভাগত হোৱা অ'পিয়াম যুদ্ধসমূহত বিধ্বস্ত চীনদেশ যদিও ঔপনিৱেশিকতাৰ কৱলৰ পৰা বাছি আছিল, তথাপি ইউৰোপ, আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰ আৰু জাপানে প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰাৰ উদ্দেশ্যেৰে নিৰ্মাণ কৰা বাণিজ্যিক বন্দৰসমূহে চীনদেশক ৰাজনৈতিক আৰু অৰ্থনৈতিকভাৱে জুৰুলা কৰিছিল। পৰৱৰ্তী সময়ত এই বন্দৰসমূহ বিংশ শতিকাত এছিয়া মহাদেশত হোৱা প্ৰথম বিদ্ৰোহ বুলি খ্যাত ১৯১১ চনৰ লোকতান্ত্ৰিক বিপ্লৱৰ (Republican Revolution) অন্যতম কাৰক আছিল বুলিও অভিহিত হয়। বহুতো অস্থিৰ বন্দৰস্তই নিশকতীয়া কৰা জাপানে ১৮৫০ৰ দশকত পশ্চিমীয়া শক্তিৰ স্বত্বাধীন হ'বলগীয়া হৈছিল যদিও, বিংশ শতিকাৰ আৰম্ভণিলৈ ই নিজকে এক কাৰিকৰীগত শক্তিৰ উৎস হিচাপে প্ৰতিষ্ঠিত কৰিবলৈ সক্ষম হয়। জাপানৰ এই উল্লেখনীয় পৰিৱৰ্তন প্ৰক্ৰিয়াটোক ইতিহাসবিদসকলে যদিও 'বিপ্লৱ'ৰ আখ্যা দিব নোখোজে, তথাপি ই লক্ষণীয়ভাৱে 'বৈপ্লৱিক' আছিল। ফিলিপিন্‌ছৰ পৰা ভিয়েটনামলৈ দক্ষিণ-পশ্চিম এছিয়াৰ অন্যান্য দেশসমূহো কালক্ৰমত পশ্চিমীয়া শক্তিৰ অধীনলৈ গৈছিল। দাসত্বৰ এই সমূহীয়া অভিজ্ঞতাই বিংশ শতিকাত সমগ্ৰ এছিয়া মহাদেশতে অসংখ্য বিদ্ৰোহৰ সূচনা হোৱাত অৰিহণা যোগাইছিল। ই এক দীৰ্ঘস্থায়ী পৰিস্থিতিৰ সৃষ্টি কৰিছিল যিয়ে হো চি মিন (Ho Chi Minh), মাও ছে-টুং (Mao-Tse-tung) আদিৰ পৰা আৰম্ভ কৰি মোহনদাস গান্ধীলৈকে ক্ৰান্তিৰ বার্তা কঢ়িয়াইছিল।

বহুতো এছিয়া মহাদেশীয় বিপ্লৱীয়ে কেৱল স্বায়ত্ত শাসন লাভৰ উদ্দেশ্যেৰেই আগবঢ়া নাছিল; বৰঞ্চ তেওঁলোকে নিজস্ব দেশৰ সামাজিক শৃংখলাৰ আভ্যন্তৰীণ পৰিৱৰ্তন অনাৰ বাবেও যুঁজ দিছিল। বহুতে এইটো কথা উপলব্ধি কৰিছিল যে সাম্প্ৰতিক হ'বলৈ হ'লে পুৰণি কিছুমান ৰীতি-নীতি বাদ দি, নতুন উন্নয়নশীল চিন্তাধাৰাৰে সামাজি সম্পৰ্ক স্থাপন কৰা উচিত। চীনদেশত, এই ধাৰণাটোৱে কনফুচিয়াছে দি যোৱা পুৰণি পৰম্পৰাসমূহৰ যথার্থতা বিবেচনা

কৰি নিয়ন্ত্ৰণ কৰা আৰু অৰ্থনৈতিক তথা ৰাজনৈতিক পৰিৱৰ্তনত কেন্দ্ৰীয় ভূমিকা লোৱা আদিৰ দৰে পদক্ষেপৰ পাতনি মেলে। আনহাতে, মোহনদাস গান্ধীয়ে অন্য এক বিকল্প কাৰ্য-পৰিকল্পনা হাতত লৈছিল, যাৰ দ্বাৰা তেওঁ পাশ্চাত্যৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত 'সভ্যতা'ৰ গতি স্তব্ধ কৰি 'পৰম্পৰাগত' ভাৰতীয় ধৰণ-কৰণক অগ্ৰাধিকাৰ দিয়াৰ প্ৰয়াস কৰিছিল। দুয়োটা আৰ্হিতে, ৰাষ্ট্ৰীয় স্বায়ত্ত শাসনৰ স্বাৰ্থত, আভ্যন্তৰীণ পৰিৱৰ্তনক এক অপৰিহাৰ্য অংশ বুলি গণ্য কৰা হয়।

'বিপ্লৱ' সম্পৰ্কে পৰিলক্ষিত হোৱা এনে ধৰণৰ ভিন্নতা থকা দৃষ্টান্ত তথা ধাৰণাসমূহে সাম্প্ৰতিক এছিয়াৰ ইতিহাসত সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক বিপ্লৱৰ গুৰুত্বৰ ওপৰত প্ৰশ্ন উত্থাপন কৰে। শেহতীয়াভাৱে ছোভিয়েট যুক্তৰাষ্ট্ৰ পতন আৰু চীনদেশৰ বজাৰ অৰ্থনীতিৰ দিশে হোৱা অগ্ৰসৰতা আদিৰ দৰে দৃষ্টান্তই ইতিহাসবিদসকলক বিপ্লৱ আৰু ইয়াৰ পৰিণাম বিষয়ে তেওঁলোকৰ ধাৰণা সলনি কৰিব ধৰিছে। যি নহওক, এনে পুৰনীৰিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াৰ সত্ত্বেও, এইটো কথা স্পষ্ট যে এছিয়াকে ধৰি সমগ্ৰ বিশ্বৰ বৰ্তমানৰ অৱস্থিতৰ ক্ষেত্ৰত বিপ্লৱে এক উদ্দেশ্যগত আৰু দীৰ্ঘস্থায়ী প্ৰক্ৰিয়া হিচাপে নিজস্ব ভূমিকা পালন কৰি আহিছে।

৩.৫ দৃষ্টিভংগীসমূহ

এই অংশটোত আমি বৈপ্লৱিক আন্দোলনৰ বিভিন্ন উদাহৰণৰ সহায়ত ইয়াৰ দৃষ্টিকোণসমূহৰ ওপৰত আলোচনা কৰিম। বেছিভাগ বৈপ্লৱিক আন্দোলনৰে সূত্ৰপাত বৰ্বৰতাৰ প্ৰতিক্ৰিয়া স্বৰূপ হয়। এনে ধৰণৰ প্ৰক্ৰিয়া সাধাৰণতে, চৰকাৰী পক্ষই কৰা দমন তথা অযুক্তিকৰ দাবীৰ প্ৰতিবাদত গঢ় লৈ উঠে। আমেৰিকাৰ বিপ্লৱ এনে প্ৰতিক্ৰিয়াৰ এক জলন্ত উদাহৰণ। বৈপ্লৱিক যুদ্ধৰ শাম কটাৰ পাছত কংগ্ৰেছে প্ৰশাসন ব্যৱস্থাৰ ভাৰ লৈ আৰু তেতিয়াই যুদ্ধৰ ভ্ৰষ্টটা পোহৰলৈ আহে। আমেৰিকাৰ বিপ্লৱ গণতান্ত্ৰিক বিপ্লৱৰ সম্পূৰ্ণ প্ৰতিকূল আছিল। আমেৰিকাৰ লোকসকলে ব্ৰিটিছৰ পৰা কিছু স্বীকৃতি বিচাৰিছিল; কিন্তু ব্ৰিটিছসকলে সেয়া প্ৰত্যাখ্যান কৰিছিল। ফলস্বৰূপে, আমেৰিকাৰ নাগৰিকসকলে ঔপনিৱেশিকসকলৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ ঘোষণা কৰিছিল। যুদ্ধত আমেৰিকাই জয়লাভ কৰে আৰু তেওঁলোকে নিজৰ বাবে এক সুকীয়া গণতন্ত্ৰ গঠন কৰে।

পৰিণতিমৰ্মে, ব্ৰিটিছ আমেৰিকীয়সকলৰ মাজত স্থানীয় স্বায়ত্ত শাসন তথা ইংৰাজসকলৰ দৰে ব্যক্তিগত মানৱ অধিকাৰ লাভ কৰাৰ উদ্দেশ্যেৰে আৰম্ভ হোৱা যুদ্ধই ১৭৭৫-৭৬ চনৰ সময়ছোৱালৈ ৰাজনৈতিক স্বায়ত্ত শাসনৰ হকে কৰা এক বিপ্লৱৰ ৰূপ পায়।

আমেৰিকাৰ এই বিপ্লৱৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ কাৰক আছিল বিধানসভাৰ আইন প্ৰণয়নৰ ক্ষমতাৰ ওপৰত ঔপনিৱেশিক শক্তিয়ে কৰা হস্তক্ষেপ। ইয়ে বিপ্লৱটোৰ সূত্ৰপাত কৰিছিল। যিহেতু ব্ৰিটিছে দেশপ্ৰেমী (patriots) সকলৰ দাবীসমূহ মানি নল'লে, আমেৰিকাই নিজকে ইংলেণ্ডৰ পৰা মুক্ত ঘোষণা কৰিলে আৰু সেইদৰেই আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰ জন্ম হয়।

ঠিক তেনেদৰে, ফৰাছী বিপ্লৱৰেও ফ্ৰান্সৰ সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক আৰ্হিৰ তুমুল পৰিৱৰ্তন আনে। এই বিপ্লৱে ফৰাছী ৰাজশাসনৰ অন্ত পেলায় আৰু কেথলিক গীৰ্জাৰ পৰা

ৰাজনৈতিক ক্ষমতা কাঢ়ি লয়। ফৰাছী বিপ্লৱে এইদৰে ইউৰোপৰ বিভিন্ন প্ৰান্তত বাস কৰা সাধাৰণ নাগৰিকসকলৰ বাবে স্বাধীনতাৰ বাৰ্তা কঢ়িয়াই আনে আৰু মহিলাসকলৰ দাসত্ব তথা শোষণৰ অন্ত পেলোৱাৰ ক্ষেত্ৰতো আশাৰ সঞ্চাৰ কৰে। ইয়াৰ পৰিণতি স্বৰূপে, সমগ্ৰ ইউৰোপ জুৰি কিছুমান নৱ চিন্তাৰ অৱতাৰণা হয় আৰু ই ইউৰোপৰ প্ৰশাসনিক ব্যৱস্থাৰ বিকাশত অৰিহণা যোগায়।

৩.৬ বিচাৰ্য বিষয়সমূহ

এই অংশটোত আমি বিভিন্ন বৈপ্লৱিক আন্দোলন সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিম। এই আলোচনাত বিশ্বৰ বিভিন্ন প্ৰান্তত হোৱা বৈপ্লৱিক আন্দোলনৰ সৈতে জড়িত বিষয় তথা প্ৰসংগসমূহৰ ওপৰত আলোকপাত কৰা হ'ব।

৩.৬.১ ৰাছিয়াৰ বিপ্লৱ

বৈপ্লৱিক আন্দোলনসমূহে আৰম্ভণিৰে পৰা ৰাজনৈতিক আৰু সামাজিক লক্ষ্যস্থান সমূহক একত্ৰিত কৰি আহিছে। এই আন্দোলনসমূহে সাধাৰণতে শোষণৰ বলি হোৱা, নিম্ন শ্ৰেণীৰ হকে মাত মাতিছিল। সমাজতাত্ত্বিক বিপ্লৱীসকলে 'পীড়িত'সকল, বিশেষকৈ শ্ৰমিকসকলৰ স্বাৰ্থত কাম কৰিছিল, আনহাতে, সামাকি গণতন্ত্ৰবাদীসকলে চহৰীয়া 'সৰ্বহাৰা' (proletariat) সকলৰ হকে মাত মাতিছিল। উদাৰবাদীসকলে, আনহাতে, নিজকে 'শ্ৰেণী নিৰপেক্ষ' বুলি পৰিচয় দিছিল। যিয়ে নওহক, আভিজাত শ্ৰেণী আৰু বুদ্ধিজীৱীসকলৰ পৰা বাণিজ্যিক তথা কাৰিকৰী মধ্যবিত্তসকললৈকে সাঙুৰি উদাৰবাদীসকলৰ এক নিজস্ব সামাজিক স্তৰ আছিল। মূল বিপ্লৱটোত এই ভিন্ন প্ৰৱণতাসমূহে সুবিধাজনক আন্তঃক্ৰিয়াৰ অভিজ্ঞতা পাইছিল। ১৯০৫ চনত জিলাৰ ৰাজধানী সমূহত অনুষ্ঠিত হোৱা সাধাৰণ ধৰ্ণা আৰু কৃষকৰ ভাৰাৰ্পণ কাৰ্যসূচীৰ প্ৰায় অপৃথকীকৃত পৰিকল্পনাই প্ৰশাসনক এনেদৰে জোকাৰি গৈছিল যে ইয়াৰ পৰৱৰ্তী সময়ত প্ৰশাসনে উদাৰবাদীসকলৰ জনপ্ৰিয়তা ভিত্তিক অনুৰোধ সমূহ কৰ্তন কৰিবলৈ ল'লে।

১৯১৭ চনৰ ফেব্ৰুৱাৰীত এক সমকক্ষীয় বিপ্লৱৰ সূচনা হয়, য'ত এটাই মাত্ৰ বৈশাদৃশ্য আছিল। সেয়া হ'ল— এই বিদ্ৰোহটোত, শ্ৰমিকৰ একক আক্ৰমণৰ পৰিৱৰ্তে শ্ৰমিক আৰু দুৰ্গস্থ সৈন্যদলৰ (garrisoned troopers) সন্মিলিত আক্ৰমণ পৰিলক্ষিত হয়। এইবাৰ কৃষকসকল নিৰ্লিপ্ত আছিল। ১৯১৭ চনৰ গ্ৰীষ্মত বহিৰাগত শক্তিৰ প্ৰভাৱত জাৰিষ্ট (tsarist) ৰাষ্ট্ৰ আৰু ইয়াৰ মানদণ্ডৰ পতন হোৱাৰ পিছত কৃষি (agrarian) বিপ্লৱৰ সূচনা হয়, যাক সেই সময়ৰ আটাইতকৈ নৃশংস বিপ্লৱ বুলিও অভিহিত কৰা হৈছিল। পৰৱৰ্তী সময়ত, প্ৰাদেশিক জনসমষ্টিয়ে চহৰীয়া বৈপ্লৱিক

আন্দোলনটোৰ পৰা ফালৰি কাটে আৰু ১৯১৮ চনলৈ পৃথকভাৱে সংগ্রাম কৰে। এই পৰিৱর্তনৰ প্রধান গুৰুত্ব কেৱল এটা ফলাফলতেই অন্তর্নিহিত আছিল, সেয়া হ'ল— ভূমিপতি সম্ভ্রান্ত শ্রেণীৰ সম্পত্তিৰ অবাধ বিতৰণ, যাক 'ৱাইল্ডকেট' (Wildcat) আৱিধাৰে বুজোৱা হৈছিল। কর্মচাৰী শ্রেণী বিপ্লৱীসকলে সেই সকলোবোৰ বস্তুকে নিজৰ অধীন কৰিবলৈ লৈছিল যিবোৰ তেওঁলোকে সদায়ে নিজৰ ন্যায়সন্মত সম্পত্তি বুলি গণ্য কৰিছিল। কর্মচাৰীসকলৰ বাবে বিপ্লৱৰ কার্যকলাপসমূহৰ দমনীয় ধৰণটো তেনেই সাধাৰণ আছিল, কিয়নো তেওঁলোকে ইতিমধ্যে তেনে বর্বৰতাৰ সন্মুখীন হৈ আহিছিল। বহুতো নগৰ অঞ্চলত প্রশাসনিক সদস্যসকলক এক নির্দিষ্ট সময়ৰ বাবে ভূমি আবণ্টন দিয়াৰ প্রথাও আৰম্ভ হৈছিল। মাটিৰ মালিকীস্বত্ব গ্রাম্য সম্প্রদায়ৰ হাতত ন্যস্ত আছিল আৰু ব্যক্তিগত মালিকীস্বত্ব কেৱল সেইবোৰ ভূখণ্ডৰ বাবেহে মুকলি আছিল যিবোৰ তেতিয়ালৈকে পুনঃবিতৰণ কৰা হোৱা নাছিল। এই সকলোবোৰৰ পৰিপ্রেক্ষিততহে, এই বিপ্লৱৰ কর্মচাৰীসকল সন্তুষ্ট হৈছিল। তথাপি, তাৰ মাজতো কিছুমান পৰিস্থিতি তথা সমস্যাই নগৰখনক ম্লান কৰিছিল। পৰৱর্তী সময়ত যেতিয়া নতুন অর্থনৈতিক নীতিয়ে পৰিৱর্তন সমূহৰ ন্যায্যতা প্রদান কৰিলে, বিপ্লৱৰ অংশগ্রহণকাৰীসকলে গৃহযুদ্ধৰ অপ্রীতিকৰ ঘটনাসমূহৰ সত্ত্বেও নিজকে বিপ্লৱটোৰ বিজয়ীৰ শাৰীত গণ্য কৰিবলৈ লয়। যি নহওক, বিপ্লৱৰ আঁৰত হোৱা এই পুনঃবিতৰণ প্রক্রিয়াটোৱে অর্থনীতিটো জুৰুলা কৰি পেলায়। ইয়াৰ উপৰি ই ইতিমধ্যে বৃহৎ হাৰত ঘৰুৱা উৎপাদন দি থকা উন্নত সম্পত্তিসমূহৰ গুৰুত্ব নাশ কৰে আৰু অর্থনীতিৰ সাধাৰণ খণ্ডসমূহক এনে এক স্তৰলৈ লৈ যায় য'ৰ পৰা যথোচিত তথা স্থবিৰ বিকাশ সাধন কৰাটো প্রায় অসম্ভৱ হৈ পৰে। ইয়াৰ ফলস্বৰূপে এনে এক জৰুৰীকালীন অৱস্থাৰ সৃষ্টি হয় যি অর্ধবিকশিত অর্থনীতিটোৰ বাবে এক প্রত্যাহ্বান হৈ পৰে।

১৯১৭ চনৰ ফেব্রুৱাৰীত পেট্রোগ্রেডৰ শ্রমিকসকলে সংঘটিত কৰা সাধাৰণ ধর্ণাৰ ফলাফল ক্রমান্বয়ে জটিল হৈ গৈছিল। বিপ্লৱৰ নায়কসকলৰ দৃষ্টিভংগীৰ পৰা মধ্যমীয়া ম্যাদৰ (medium-term) পৰিণামসমূহ নেতিবাচক আছিল। বিপ্লৱীসকলে কেৱল কেনেদৰে কম সময়ত নিজৰ দাবীসমূহ পূৰণ কৰিব পাৰে তাৰ ওপৰতহে গুৰুত্ব দিছিল। অন্য ফালে, মজুৰীৰ হাৰ উদাৰভাৱে বৃদ্ধি কৰা হৈছিল, কামৰ সময়সীমা হ্রাস পাইছিল, যদিওবা দৈনিক ৮ ঘণ্টীয়া কর্মনীতিখন ইতিমধ্যে বলৱৎ হোৱা নাছিল। ব্যক্তিগত আৰু সামাজিক নিৰাপত্তা আংশিকভাৱে উন্নত হৈছিল। যি নহওক, অর্থনৈতিক দুর্বলতাৰ ফলস্বৰূপে নিবনুৱা সমস্যা বৃদ্ধি পাইছিল আৰু বিপ্লৱৰ সাম্যক সুবিধাসমূহৰ ভাৰসাম্য বিনষ্ট হৈছিল। এই দুর্ভাগ্যজনক অৱস্থাটোৱে পৌৰ প্রশাসনীয় মন্ত্রণা পৰিষদটোক মার্চত তেওঁলোকে দখল কৰা পেট্র'গ্রেডৰ সমস্ত প্রশাসনিক ক্ষমতা নিজৰ অধীনলৈ অনাৰ সক্ষমতা

দিছিল। ইতিমধ্যে জটিল হৈ থকা পৰিস্থিতি এটাক আৰু অধিক জটিল কৰিবলৈ বিপ্লৱীসকলে অক্টোবৰৰ বিদ্রোহৰ পাছত নিজৰ আকাংক্ষাসমূহ কার্যকৰী কৰিছিল। সেই সময়তে, বলছেভিকসকলে নিজৰ নির্বাচনীয় ভোটৰ স্থিতি নিয়ন্ত্রণ কৰিবলৈ ঔদ্যোগিক পৰিষদৰ কর্মচাৰীসকলৰ সৈতে ঐক্যৱদ্ধ হৈছিল। পৰৱর্তী সময়ত, ক্রন্ষ্টাড (Kronsadt) নাৱিকসকলৰ যোগদান বিপ্লৱটোক আৰু অধিক শক্তিশালী কৰি তুলিছিল। নাৱিকসকল আৰু পেট্রোগ্রেডৰ অন্যান্য কর্মচাৰীসকল সন্মিলিত হৈ 'সকলো ক্ষমতা ছভিয়েটৰ হাতত' ধ্বনিৰে বৃহৎ সমদল উলিয়াইছিল। এনেদৰে ক্রমান্বয়ে বিভিন্ন কার্যসূচী, সফলতা-বিফলতাৰ অন্তত লেনিনৰ নেতৃত্বত বলছেভিকসকলে প্রশাসনিক ক্ষমতা লাভ কৰিছিল।

৩.৬.২ ফৰাছী বিপ্লৱ

ফৰাছী বিপ্লৱ এক সমগ্র বিশ্ব জোঁকাৰি যোৱা ঘটনা আছিল যি আজিও বহুতো বৈপ্লৱিক আন্দোলন আৰু চৰকাৰৰ বাবে এক ভয়ংকৰ উদাহৰণ হিচাপে মানসপটত ৰৈ আছে। এই বিপ্লৱৰ সাম্প্রতিক সঁহাৰি হিচাপে সংৰক্ষণবাদৰ (conservatism) পৰা সাম্যবাদলৈ বহুতো দর্শনৰ বিকাশ ঘটে। শৈক্ষিক খণ্ডত, ফৰাছী বিপ্লৱৰ বিশালতা আৰু বিতং ব্যাখ্যাক লৈ অনেক বিবাদ আছে। কার্ল মার্ক্স আৰু ফ্রেডৰিখ এনজেলছে (Friedrich Engels) বিপ্লৱটোক পুঁজিবাদৰ পথ প্রশস্ত কৰা এক 'মধ্যবিত্ত বিপ্লৱ' বুলি কৰা মন্তব্যই এই বিবাদসমূহত অধিক অৱিহণা যোগায়। ফৰাছী বিপ্লৱৰ কথা ক'লে মার্ক্সবাদৰ কথা আহেই যদিও, শেহতীয়া গৱেষণা কিছুমানত কিছুমান নতুন দিশত আলোচনা আগবাঢ়িছে। এই দিশবোৰৰ ভিতৰত যৌনতা সম্বন্ধীয় সম্পর্ক; নাগৰিকত্বৰ ধাৰণা আৰু ধর্ম, জাতি আৰু স্থানীয়তাৰ সৈতে ইয়াৰ সম্পর্ক, বিপ্লৱটোৰ বুদ্ধিগত ইতিহাস আৰু বিশ্ব ইতিহাসৰ এক গুৰুত্বপূর্ণ ঘটনা হিচাপে ইয়াৰ তাৎপর্য আদি বিষয় সাঙোৰ খাই পৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ ফৰাছী বিপ্লৱ ব্যাখ্যা কৰক।

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ ইৰাণীয় বিপ্লৱৰ ওপৰত চমু টোকা লিখক।

.....

৩.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- বৈপ্লৱিক আন্দোলন অথবা বৈপ্লৱিক সামাজিক আন্দোলন হ'ল বিপ্লৱ অনাৰ উদ্দেশ্যেৰে গঢ় লোৱা এক ধৰণৰ সামাজিক আন্দোলন।
- সামাজিক আন্দোলন এটাই সমাজৰ বিভিন্ন পৰিৱৰ্তন আনিব পাৰে অথবা প্ৰশাসনৰ ওপৰত চকু ৰাখিব পাৰে; কিন্তু যেতিয়ালৈকে আন্দোলনটোৱে এক নিৰ্বাচনাত্মক (selective) নিয়ন্ত্ৰণৰ ওপৰত মনোনিৱেশ নকৰে, তেতিয়ালৈকে আন্দোলনকাৰীসকলে বৈপ্লৱিক আখ্যা নাপায়।
- সামাজিক আন্দোলনসমূহ বৰ্দ্ধিতভাৱে উগ্ৰবাদী অথবা বৈপ্লৱিক হ'ব পাৰে অথবা ইয়াৰ সম্পূৰ্ণ বিপৰীত দিশে ঢাল খাব পাৰে। অৰ্থাৎ বৈপ্লৱিক আন্দোলনসমূহে নিজৰ দাবীসমূহ উঠাই লৈ এক সাধাৰণ ৰাজনৈতিক দললৈ ৰূপান্তৰিত হ'ব পাৰে।
- ওঠৰশ শতিকাৰ শিহৰণকাৰী ফৰাছী বিপ্লৱৰ পাছৰে পৰা, বিপ্লৱসমূহক সাধাৰণতে অতীতক ক্ৰান্তিকাৰীভাৱে পৰাস্ত কৰাৰ ধাৰণাটোৰ সৈতে জড়িত কৰা হয়; যিহেতু ফৰাছী বিপ্লৱে চৰকাৰ ধ্বংসকাৰী আৰু সামাজিক ৰূপান্তৰণৰ বহুতো কাৰ্যসূচী ফলৱতী কৰিছিল। বহুজনৰ মতে, এনে ধৰণৰ মাৰাত্মক আৰু সামগ্ৰিক পৰিৱৰ্তনৰ দ্বাৰাহে উদ্ভাৱন সম্ভৱ হয়।
- মাৰ্ক্সে এইটো কথাত সমৰ্থন দিছিল যে এটা স্তৰৰ পৰা আন এটা স্তৰলৈ সামাজিক শৃংখলাৰ পৰিৱৰ্তনৰ বাবে বিপ্লৱ অপৰিহাৰ্য। তেওঁৰ এই ধাৰণাই বিপ্লৱক বিশ্ব ইতিহাসৰ এক সাধাৰণ আৰু অৱস্যম্ভাৱী প্ৰক্ৰিয়া বুলি প্ৰতিষ্ঠিত কৰে।
- ১৯৭৯ চনৰ ইৰাণীয় বিপ্লৱে এনে এখন সমাজৰ দৃঢ় পৰিৱৰ্তন অনাৰ চেষ্টা কৰিছিল যিখন সমাজ একাংশ লোকৰ মতে অত্যাধিক মূল সুঁতিৰ (mainstream) আছিল অথবা পাশ্চাত্য সংস্কৃতি তথা আদৰ্শৰ দ্বাৰা কলুষিত আছিল। ইৰাণীয় বিপ্লৱে চৰকাৰ আৰু সমাজ সংস্থাপনৰ ক্ষেত্ৰত দেশপ্ৰেম আৰু ইছলাম ধৰ্মীয় আদৰ্শক প্ৰাধান্য দিছিল আৰু ইয়াই পাছলৈ বৈপ্লৱিক পৰিৱৰ্তনৰ কাৰক হৈ পৰে। এই বিপ্লৱটো আয়াটোল্লাহ খোমেইনিৰ নেতৃত্বত গঢ় লৈ উঠিছিল।
- ফৰাছী বিপ্লৱেও ফ্ৰান্সৰ সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক আৰ্হিৰ তুমুল পৰিৱৰ্তন আনে। এই বিপ্লৱে ফৰাছী ৰাজশাসনৰ অন্ত পেলায় আৰু কেথলিক গীৰ্জাৰ পৰা ৰাজনৈতিক ক্ষমতা কাঢ়ি লয়। ফৰাছী বিপ্লৱে, এইদৰে ইউৰোপৰ বিভিন্ন প্ৰান্তত বাস কৰা সাধাৰণ নাগৰিকসকলৰ বাবে স্বাধীনতাৰ বাৰ্তা কঢ়িয়াই আনে আৰু মহিলাসকলৰ দাসত্ব তথা শোষণৰ অন্ত পেলোৱাৰ ক্ষেত্ৰতো আশাৰ সঞ্চাৰ কৰে। ইয়াৰ পৰিণতিস্বৰূপে, সমগ্ৰ ইউৰোপ জুৰি কিছুমান নৱ চিন্তাৰ অৱতাৰণা হয় আৰু এই ইউৰোপৰ প্ৰশাসনিক ব্যৱস্থাৰ বিকাশত অৰিহণা যোগায়।

৩.৮ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1. Bakhurst, S., & Shanker, S. (2001). Jerome Bruner : Language, Culture, Self; Saye Publication
2. Godwin, J. (2001). No other way out : States and Revolutionary movement; Cambridge University Press

৩.৯ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ফৰাছী বিপ্লৱ এক সমগ্ৰ বিশ্ব জোঁকাৰি যোৱা ঘটনা আছিল যি আজিও বহুতো বৈপ্লৱিক আন্দোলন আৰু চৰকাৰৰ বাবে এক ভয়ংকৰ উদাহৰণ হিচাপে মানসপটত ৰৈ আছে। এই বিপ্লৱৰ সাম্প্ৰতিক সঁহাৰি হিচাপে সংৰক্ষণবাদৰ (conservatism) পৰা সাম্যবাদলৈ বহুতো দৰ্শনৰ বিকাশ ঘটে। শৈক্ষিক খণ্ডত, ফৰাছী বিপ্লৱৰ বিশালতা আৰু বিতং ব্যাখ্যাক লৈ অনেক বিবাদ আছে। কাৰ্ল মাৰ্ক্স আৰু ফ্ৰেডৰিখ এনজেল্‌ছে (Friedrich Engels) বিপ্লৱটোক পুঁজিবাদৰ পথ প্ৰশস্ত কৰা এক 'মধ্যবিত্ত বিপ্লৱ' বুলি কৰা মন্তব্যই এই বিবাদসমূহত অধিক অৱিহণা যোগায়। ফৰাছী বিপ্লৱৰ কথা ক'লে মাৰ্ক্সবাদৰ কথা আহেই যদিও, শেহতীয়া গৱেষণা কিছুমানত কিছুমান নতুন দিশত আলোচনা আগবাঢ়িছে। এই দিশবোৰৰ ভিতৰত যৌনত্যা সম্বন্ধীয় সম্পৰ্ক; নাগৰিকত্বৰ ধাৰণা আৰু ধৰ্ম, জাতি আৰু স্থানীয়তাৰ সৈতে ইয়াৰ সম্পৰ্ক; বিপ্লৱটোৰ বুদ্ধিগত ইতিহাস আৰু বিশ্ব ইতিহাসৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ঘটনা হিচাপে ইয়াৰ তাৎপৰ্য আদি বিষয় সাঙোৰ খাই পৰে।

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ বিংশ শতিকাৰ শেষাৰ্ধত হোৱা ইৰাণীয় বিপ্লৱে বিপ্লৱৰ অন্য এক আৰ্হি প্ৰতিষ্ঠিত কৰে। ১৯৭৯ চনত ইছলাম ধৰ্মীয় বিপ্লৱ এনে এখন সমাজৰ দৃঢ় পৰিৱৰ্তন অনাৰ চেষ্টা কৰিছিল। যিখন সমাজ একাংশ ব্যক্তিসমূহৰ ধাৰণাৰ অত্যাধিক মূল সুঁতিৰ (mainstream) আছিল অথবা পাশ্চাত্য সংস্কৃতি তথা আদৰ্শৰ দ্বাৰা কলুষিত আছিল। ইৰাণীয় বিপ্লৱে চৰকাৰ আৰু সমাজ সংস্থাপনৰ ক্ষেত্ৰত দেশপ্ৰেম আৰু ইছলাম ধৰ্মীয় আদৰ্শক প্ৰাধান্য দিছিল আৰু এয়াই পাছলৈ বৈপ্লৱিক পৰিৱৰ্তনৰ কাৰক হৈ পৰে। এই বিপ্লৱটো আয়াটোল্লাহ খোমেইনিৰ (Ayatollah Khomeini) নেতৃত্বত গঢ় লৈ উঠিছিল।

৩.১০ আৰ্হি প্ৰশ্ন

(ক) চুটি প্ৰশ্ন ঃ (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ সামাজিক আন্দোলনৰ বৈপ্লৱিক দৃষ্টিভংগী সম্পৰ্কে এটি চমু বিৱৰণ দিয়ক।

(খ) দীঘল প্ৰশ্ন ঃ (৩০০-৫০০টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ সামাজিক আন্দোলনৰ বৈপ্লৱিক দৃষ্টিভংগীৰ মুখ্য সমৰ্থকসকলৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ ৰাছিয়াৰ বিপ্লৱৰ ব্যাখ্যা কৰক।

*** ***** ***